

PSIXOLOGIK AMALIYOTDA AXLOQIY DILEMMLAR MAS'ULIYAT, MAXFIYLIK VA INSON HUQUQLARI

O'roqova Sevinch Odil qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti talabasi

Bobanov Xurshid Abduraxmatovich

Shahrisabz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya: Psixologik amaliyot insonning ruhiy salomatligini yaxshilashga qaratilgan jarayon bo'lib, unda axloqiy va huquqiy tamoyillar muhim o'rin tutadi. Ushbu mavzu doirasida psixologik xizmat ko'rsatish jarayonida yuzaga keladigan asosiy axloqiy dilemmlar - mas'uliyat, maxfiylik va inson huquqlari - chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Professional mas'uliyat, axloqiy majburiyat, qabul qilingan qarorlar, maxfiylik prinsipi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish.

Аннотация: Психологическая практика – это процесс, направленный на улучшение психического здоровья человека, в котором важную роль играют морально-правовые принципы. В рамках данной темы подробно анализируются основные этические дилеммы, возникающие в процессе оказания психологических услуг, - ответственность, конфиденциальность и права человека.

Ключевые слова: Профессиональная ответственность, этические обязательства, принимаемые решения, принцип конфиденциальности, защита персональных данных.

Abstract: Psychological practice is a process aimed at improving a person's mental health, in which ethical and legal principles play an important role. Within the framework of this topic, the main ethical dilemmas that arise in the process of providing psychological services - responsibility, confidentiality and human rights - are analyzed in depth.

Keywords: Professional responsibility, ethical obligation, decisions made, the principle of confidentiality, protection of personal data

Kirish.

Psixologiya sohasida axloqiy me'yorlar insonlarning ruhiy salomatligini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologlar o'z faoliyatlarida nafaqat ilmiy bilim va amaliy ko'nikmalarga, balki axloqiy tamoyillarga ham rioya qilishlari kerak. Bu jarayonda mas'uliyat, maxfiylik va inson huquqlariga oid muammolar eng dolzarb mavzulardan biridir. Psixologlar ko'pincha murakkab axloqiy dilemmlar bilan to'qnash keladilar, bunda ular mijozlarning manfaatlarini himoya qilish, jamiyat oldidagi majburiyatlarini bajarish va professional

qoidalarga rioya qilish o'rtasida muvozanat saqlashlari zarur. Ushbu maqola psixologik amaliyotda uchraydigan asosiy axloqiy dilemmalarni tahlil qilib, ularni hal qilish yo'llarini ko'rib chiqadi.

Asosiy qism.

Psixologik amaliyotda axloqiy dilemmalar – bu psixolog faoliyati davomida qaror qabul qilishda yuzaga keladigan murakkab vaziyatlar bo'lib, ular axloqiy, huquqiy va kasbiy tamoyillarni hisobga olishni talab qiladi. Quyida mas'uliyat, maxfiylik va inson huquqlari kontekstida axloqiy dilemmalar haqida ma'lumot keltiriladi:

1. Mas'uliyat

Psixologning asosiy mas'uliyati mijozning ruhiy holatini yaxshilash va unga yordam berishdir. Ammo ba'zi hollarda psixolog quyidagi muammolarga duch keladi:

Professional mas'uliyat: Mijozning ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish.

Jamiyat oldidagi mas'uliyat: Agar mijozning xatti-harakatlari boshqalarga xavf tug'dirsa, psixologning jamiyatni himoya qilish bo'yicha mas'uliyati oshadi. Masalan, mijozning o'ziga yoki boshqalarga zarar yetkazish ehtimoli mavjud bo'lsa, bu holatda maxfiylikni buzish zarur bo'lishi mumkin.

2. Maxfiylik

Maxfiylik – bu psixologik amaliyotning asosiy tamoyillaridan biridir. Psixolog mijoz bilan bog'liq ma'lumotlarni maxfiy saqlashi lozim. Ammo ayrim vaziyatlarda maxfiylik tamoyili buzilishi mumkin:

Qonuniy talablar: Jinoyat sodir etilganini bilish yoki bolalarga nisbatan zo'ravonlik holatlarini xabar qilish zarurati.

Xavfsizlik masalalari: Agar mijoz o'z joniga qasd qilishni yoki boshqalarga zarar yetkazishni rejalashtirayotganini bildirse, bu ma'lumotlarni tegishli tashkilotlarga yetkazish zarur bo'ladi.

3. Inson huquqlari

Psixolog mijozning huquqlarini hurmat qilishi shart. Ammo ba'zan inson huquqlari va boshqa tamoyillar o'rtasida ziddiyat yuzaga kelishi mumkin:

Shaxsiy tanlov huquqi: Psixolog mijozni o'z qarorlarini qabul qilishga undashi kerak, lekin bu qarorlar zararli bo'lsa, aralashuv zarur bo'lishi mumkin.

Tenglik va adolat: Mijozlar irq, jins, din yoki boshqa xususiyatlariga ko'ra diskriminatsiya qilinmasligi lozim. Psixologik amaliyotda axloqiy dilemmalar ko'pincha mas'uliyat, maxfiylik va inson huquqlari bilan bog'liq murakkab vaziyatlarda yuzaga keladi. Quyida ushbu tamoyillarni batafsil ko'rib chiqamiz. Psixologlarning mas'uliyati mijozlarning ruhiy salomatligini himoya qilish va ularning farovonligini oshirish bilan bog'liq. Ular o'z faoliyatlarida quyidagi mas'uliyatlarni bajarishlari kerak. Psixolog o'z bilim va tajribasidan

ehtiyotkorlik bilan foydalanishi, noto'g'ri tashxis yoki davolashdan saqlanishi, Psixologlar faqat mijozlari oldida emas, balki jamiyat oldida ham mas'ul bo'lishi, jamiyat xavfsizligini ta'minlash zarur bo'lganda tegishli organlarga murojaat qilishi kerak. Maxfiylik psixologik xizmat ko'rsatishning asosiy tamoyillaridan biridir. Psixologlar mijozning shaxsiy ma'lumotlarini uchinchi shaxslar bilan bo'lishmasliklari kerak. Biroq, ba'zi holatlarda maxfiylik cheklanishi mumkin: Hayotga xavf tug'ilganda: Mijoz o'ziga yoki boshqalarga zarar yetkazmoqchi bo'lsa, psixolog maxfiylikni buzib, tegishli xizmatlarga xabar berishi kerak. Sud qarori bo'lsa: Sud qarori asosida maxfiy ma'lumotlar oshkor qilinishi mumkin. Psixologik amaliyotda inson huquqlarini himoya qilish va hurmat qilish eng muhim tamoyillardan biridir. Bunga quyidagilar kiradi: Har bir mijozga hurmat bilan munosabatda bo'lish, uning shaxsiy huquqlarini saqlash. Mijozga xizmatlar ko'rsatishdan oldin uning roziligi olinishi kerak. Adolat va kamsitmaslik: Har qanday irqiy, diniy, jinsiy yoki ijtimoiy farqlar asosida kamsitish mutlaqo taqiqlanadi.

Psixologik amaliyotda axloqiy dilemmalar chuqurroq tahlil qilishni talab qiladigan ko'p qirrali masalalardir. Qo'shimcha jihatlar sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

Mas'uliyat: Professional va shaxsiy chegaralar

Professional chegaralar: Psixolog o'z vakolatidan chetga chiqmasligi lozim. Masalan, u dori-darmon buyurish yoki boshqa mutaxassislar vakolatiga kiruvchi masalalar bo'yicha maslahat bermasligi kerak.

Shaxsiy chegaralar: Psixolog mijoz bilan shaxsiy munosabatlar o'rnatmasligi lozim. Bu holat mijozga professional xizmat ko'rsatishda xolislikni buzishi mumkin.

Maxfiylikning chegaralari va amaliyoti

Bolalar va voyaga yetmaganlar bilan ishlash: Voyaga yetmagan mijozlarning maxfiyligi ularning ota-onasi yoki qonuniy vakillari bilan muvofiqlashtiriladi. Ammo agar bola xavf ostida bo'lsa, psixolog bu ma'lumotlarni tegishli organlarga yetkazishi shart.

Jamoaviy terapiyada maxfiylik: Guruh terapiyalarida boshqa ishtirokchilar tomonidan maxfiylikni buzish ehtimoli mavjud. Psixolog ishtirokchilarga maxfiylik ahamiyatini tushuntirishi kerak.

Inson huquqlarining murakkab jihatlari

Kuch ishlatish organlari bilan hamkorlik: Ba'zan psixolog mijozning huquqlarini himoya qilish va qonuniy organlarga yordam berish o'rtasida tanlov qilishga majbur bo'ladi. Masalan, jinoyat ishi bo'yicha tergovda psixologdan axborot so'ralishi mumkin.

Madaniy va diniy farqlar: Psixolog mijozning madaniyati, dini va

qadriyatlarini hurmat qilishi kerak. Biroq, agar bu qadriyatlar mijozning ruhiy salomatligiga zarar yetkazsa, psixolog unga yordam berishning muvozanatli yo'lini topishi lozim.

Axloqiy dilemmalarni hal qilishda foydalaniladigan strategiyalar

1. Kasbiy axloq kodekslariga rioya qilish: Psixologlar odatda xalqaro va milliy kasbiy tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan axloqiy tamoyillarga amal qilishlari kerak. Masalan, APA (American Psychological Association) yoki boshqa tashkilotlarning qoidalari.

2. Maslahat olish: Murakkab holatlarda tajribali mutaxassislar yoki etika qo'mitalaridan maslahat olish.

3. Hujjatlashtirish: Psixolog qabul qilgan qarorlarni hujjatlashtirishi va ular qanday axloqiy tamoyillarga asoslanganini yozib qo'yishi lozim.

Muayyan misollar

1. Tibbiy maxfiylik va xavfsizlik: Agar mijoz o'z joniga qasd qilish niyatida bo'lsa, psixolog bu ma'lumotni sir saqlay olmaydi va xavfni oldini olish uchun tegishli organlarga xabar beradi.

2. Diniy qarashlar: Mijoz o'z diniy e'tiqodiga ko'ra davolanishdan bosh tortsa, psixolog uning qarorini hurmat qilishi, ammo boshqa yordam variantlarini taklif qilishi kerak.

Xulosa va takliflar.

Psixologik amaliyotda axloqiy tamoyillar mas'uliyat, maxfiylik va inson huquqlarini birgalikda ta'minlash orqali yuksak professional me'yorlarni belgilaydi. Har qanday qaror qabul qilishda ushbu tamoyillar orasidagi muvozanatni saqlash muhim bo'lib, psixologning kasbiy obro'si va mijozlarning farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi. Psixologik amaliyotda axloqiy dilemmalar murakkab qaror qabul qilishni talab qiladi. Psixolog o'z faoliyatida axloqiy kodekslarga rioya qilishi, maxfiylik va inson huquqlarini hurmat qilishi hamda har bir vaziyatni individual tarzda ko'rib chiqishi kerak. Shu bilan birga, mas'uliyatli qaror qabul qilishda maslahatlashish va mutaxassislar yordamidan foydalanish muhimdir. Psixologik amaliyotda axloqiy dilemmalar o'ta murakkab va har bir holatda individual yondashuvni talab qiladi. Psixologning asosiy maqsadi mijozning manfaatlarini himoya qilish, uning huquqlarini hurmat qilish va ruhiy salomatlikni yaxshilash bo'lishi kerak. Shu bilan birga, qonuniy va axloqiy talablarni muvofiqlashtirish ham muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedova G'. Psixologiya asoslari. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti, 2018.
2. Xodjayev M. Psixologik maslahat berish va trening asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Abduqodirov A., Vahobov A. Kasbiy etika va axloq. Toshkent: Sharq nashriyoti, 2019.
4. Карвасарский Б.Д. Психотерапия: Учебное пособие. Москва: Медицина, 2014.
5. Клягин В.Е. Этика и психология профессиональной деятельности. Москва: Академия, 2019.
6. Гуревич К.М. Психологическая этика. Москва: Речь, 2020.
7. Corey, G., Corey, M. S., & Callanan, P. Issues and Ethics in the Helping Professions. Belmont, CA: Cengage Learning, 2020.
8. American Psychological Association (APA). Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct. APA, 2017.